

ÉLETE ÚTJAIN

Slobodan Berberski

1.

Azt mondjátok, meghalt Gyuszi. Én meg kérdelek titeket: vajon lehetséges az, hogy ő többé ne létezzen, semmivé váljék, nirvána-ba merüljön? Vajon megsemmisülhet-e az, ami létezik, s ami a sziklafalak zordsága fölé szárnyal?

Átvettétek a nyugtalanságának bélyegeit viselő meglátásait és iszonyódásait, s mégis azt mondjátok: meghalt.

Hogyan halhatott meg...?

2.

Emlékszel...? Milyen régen is volt az! Harmincötben vagy harminchatban... mikor is? Slovenjgradecon üdültünk, az országhatár közelében, s egyszer csak fehér pelyhek kezdtek szállingózni a Pohorjéről, a nyár derekán, s szállingóztak egész nap, egész éjjel. Hópelyhekre hasonlítottak, s mi kitárt tenyérral vártuk őket. Különösek voltak, leheletkönnyűek, törékenyek; hajunk szálai közé ültek, mézítelen lábunk alatt nem olvadtak meg; dacoltak a vízzel is, a nap hevével is.

Milyen titokzatosaknak látszottak azok az illatos, sötét erdők! Hogy eltörpültek szemünkben a mi szegény fűzfáink a felhők felé törő szálfák mellett! Elbűvölt bennünket ez a csodálatos világ.

Most tudom, harminchatot írtunk akkor, folyt a vér Spanyolországért. S Janez, ez a csodálatos, tagbaszakadt, rőt hajú munkás, ez az erdőbeli óriás, Spanyolországról beszélt. Gyűlölködő meg öldöklő emberekről; önmagáról csak szüksézávan. Társaihoz is elvezetett bennünket.

A körülmények furcsa összejátszása folytán ott fogamzott meg bennünk az, amiért később érdemes volt élni.

Ködös, kialakulatlan, zavaros álmoképek között éltünk akkor, Janez pedig megmutatta nekünk a fűrésztelep és a kunyhók falai közé szorult való életet. Azt tudtuk csupán, hogy könny nélküli, fogcsikorgatástól szabadult holnapot akarunk, Janez pedig ismerte az odavezető utat.

Nem. Talán mégis harmincötben történt ez. Spanyolországról Koča tájékoztatott bennünket egy évvel később, amikor már látványosan sejtettük a jövőt. A többiről Janez beszélt, megelőzve Vljakót, figyelmestetően fölemelve bütykös mutatóját.

3.

Azt hiszem, ma is fölismerném azt a hatalmas, kimarjult törzsű fát: a kövér fű feletti részén nagy, fekete felület éktelenkedett, mint ha izzó vaslemez sütöttek volna bele. Leopardi vigasztalanságának képét láttam benne. Szerettük Leopardit.

S neked, neked mit jelentett? Naphosszat ültünk és hallgattunk a sűrű lombú fa alatt. Magunkban talán vele társalogtunk. Sohasem ejtettünk erről egy szót sem. A rajztömbödben napról napra szaporodtak a fáról készült, finom tusvonalakkal rajzolt tanulmányok. Mindegyik másmilyennek ábrázolta ezt a mi örökre tudatunkba véssődött barátunkat. Vajon csak a fát, az itt-ott kiütköző korhadásokat, a látott világot rajzoltad, vagy a vele azonosított magadat, keserűségedet is, amelytől sosem szabadultál meg?

Egy nap képtelenek voltunk tovább elviselni ezt a terhes nyugalmat. Más tájat kerestünk. Egy templom előtt állapodtunk meg, s te sietve lerajzoltad; én aztán egy útitársammal bekopogtam a plébánoshoz vagy valamelyik paraszthoz, hogy eladjam a rajzodat — kenyérért, sajtért vagy néhány garasért, hogy legyen mit ennünk, Verset nem vett volna senki.

Éheznünk nem kellett, de bolyonganunk igen. Űzött bennünket nyugtalanságunk, vonzott a még nem látott tájak varázsa. Az először megpillantott patak, hegyszoros, dús lombú fa vagy a valamely magaslatról felfedezett kilátás örömmel töltött el bennünket, s további keresésre csábított.

Elsétáltunk Dobrnába is. Vagy Toplicéba? Emlékszel. .? Verőfényes nap. (Akkor mindegyik nap verőfényes volt. Csak az esték voltak szomorúak.) A padon velünk egy ivású lányka ült: telt idomú, napbarnított arcú, lobogó, szőke hajú. A park teljesen néptelen volt, csak a lánykát láttuk. Amikor felbukkantunk, föl pattant, s elfutott.

Irigyeltelek akkor. Nyugodtan elővetted zsebedből a tusodat, letelepedtél a padra, s tollad nyomán hamarosan kibontakozott egy új rajz. Úgy dolgoztál, mintha mi sem történt volna.

Az eliramodott őzike sosem tért vissza. Egyetlen új ösvényünket sem keresztezte csapása.

Ksaver Meškót* sem találtuk meg soha, jöllehet nem egy falut jártunk be keresésekor.

Mit akartunk tőle megtudni?

Miért igazoltattak bennünket, amikor visszasétáltunk Slovenj-gradecba?

* Ksaver Meško — ismert szlovén elbeszélő, pap létére haladó humanista. Janez szerint Meško csak azért öltötte magára a reverendát, hogy háborítatlanul tevékenykedhessen a falvakban. Sajnos, Janeznek csak részben volt igaza. Nekünk azonban az ő véleménye elég volt, hogy Meško keresésére induljunk. Mit mondtunk volna neki, ha találkozunk vele?

4.

Visszatértünk szülővárosunkba, mert oda mindig vissza kell térnie az embernek, hogy a dolgok között biztosan tájékozódjon. A ránk köszöntött őszi napokat a gesztenyefák alatt töltöttük, a kissé elhanyagolt, elnéptelenedett park vörös lombcsőnyegén, mindössze néhány lépésre a zavaros vizű Begától.

Emlékszel...? Nem rajzoltál többé tanulmányt a fákról. Az eddig minden figyelmedet lekötő részlet most, ebben a környezetben, ezen a talajon mintha elvesztette volna vonzóerejét. Egyszerre menekülni kívántál a részletek meghatározottságától, átfogóbbá akartad tenni képeidet.

Vajon akkor ősszel vagy a következő tavasszal látogattunk el egy vasárnap délelőtt a szakszervezetbe, a bőripari dolgozók sztrájkjának előestéjén? Akkor vagy két évvel később beszélgettünk a téglagyári munkásokkal és kubikosokkal?

Mindez összefonódott. Az egyes dátumok, ezek az esztendők egyetlen pillanatba sűrűsödtek össze. Talán abba, amikor föl akartunk kerekedni, hogy megvédjük Prágát; vagy talán abba, amikor az a termetes, kemény állkapcsú fémmunkás vállon ragadta azt a nem éppen cingár, szőke provokátort, s úgy kilódította az ajtón, mint a rongylabdát; vagy talán abba, amikor Koča hazatért a fogházból, s lángoló verset írt, te pedig megfestetted a *Téglavetők* kompozíciót. Ma is magam elé tudom idézni ezt a képet: meggörnyedt téglavetők, talicskát toló munkások, sárgászöld föld. Később még egyszer vizsdatértél erre a témára. Vagy többször is?

Most már tudjuk, természetes emberi út volt az. Sem pátosz, sem kaland.

Mondd, mi lett az elbeszéléseiddel, verseiddel, esszéiddel?

Nem szívesen beszélsz róluk.

A képeidről is hallgatsz.

Csak olykor mondasz egyet-mást az emberekről.

5.

A háború utolsó heteiben jártunk. Bánát már több hónapja föl szabadult. Egyetlen szeplő sem rútitotta múltunkat. Nem volt szükségünk arra, hogy a város felszabadulásának pillanatában belopakodjunk a rendőrség irattárába, s eltüntessük a nyomozók kikényszerítette vallomást. Melegen kezet szoríthattunk, egyenesen nézhettünk egymás szemébe.

Amikor a hosszú és gyötrelmes esztendők után találkoztunk — emlékszel? —, a színek világában éltél. Plakátokat tervezél, jelszavakat rajzoltál néhány köréd csoportosult művésszel. Ezekkel az egyszerű, tömör kifejezőeszközökkel az élet megcáfolhatatlan igazságait hirdetted. Festeni nem volt időd. Legalábbis azokban a napokban; mozgósítani kellett az embereket. Azután tagja lettél az AVNOJ-nak, titkára a kerületi népfelszabadító bizottságnak, s képviselőjelöltje a Novi Kneževac-i járásnak.

Sok év múlt el azóta, és sosem értünk rá beszélgetni erről. Mondjunk hát róla néhány szót most, ebben a csillagtalán éjszakában, itt a város és az élet peremén, ebben az én, még mindig szegényes otthonomban; beszéljünk meghittén!

Látod... életfelfogásod, állásfoglalásod szerint te a kifejezetten haladók közé tartoztál, pontosabban: a munkásosztályhoz. El sem tud-

tad képzelni, hogy elszakadj tőle. De szeretném megmondani — nem voltál az élcsoporthoz. Nem. Kizárólagosan nem mondhatom ezt, hisz mi volt a *Téglavető*k című akvarelled, ha nem beállítás az élcsoporthoz. De szükítsük le az értelmezést, mellőzzük a viszonylagosságokat! Mondjuk meg egyszerűen: nem szereztél meg a szükséges szervezeti tapasztalatokat a legmindennapibb értelemben, feladatköröd viszont megkövetelte, hogy másképp tevékenykedj, mint azelőtt. Kiemelkedő hivatást kaptál, nem is egyet, jókora munkakört, az idő pedig korlátok közé szorult. Íme, itt kezdődött az akarás és a lehetetlenség malomköve közötti felmorzsolódásod.

Öntudatod parancsára erőt megfeszítve igyekeztél az embereknek kenyeret és hajlékot adni, megszépíteni életüket, felvilágosítani az agyukat, lényegedben pedig festő voltál. Az élet drámaiságát néző és látó festő. S mi történt? A festő eltávolodott a politikustól, a politikus nem bátorította a festőt. A politikus sosem lett valóban politikus, a festőt pedig a művészettől való eltávolodás veszélye fenyegette.

Életedbe belejátszott egy szerencsétlen körülmény is. Emlékeztetnem idezem az első választásokat.

Képviselőnek jelöltünk egy többségében magyar lakosságú járásban. Biztosra vettük a győzelmet. Az egész pártszervezet téged támogatót, noha ellenjelölted, Lazin — ez az egykori ügyvéd — szintén kommunista volt. Megbuktál a választásokon, mert a katolikus papság azt híresztelte, hogy Lazin kisgazdapárti, te pedig kommunista vagy. A kisgazdák, sőt a föld nélküli parasztok is még mindig a klérus erős hatása alatt álltak. Lazinról nem tudták, hogy kommunista.

Bukásod után — ha ezt annak nevezhetjük — ismét azt tanácsoltam neked: — Fessél, Gyuszi! Légy titkár, és fessél!

Még sokáig nem tértél vissza a festőművészethez. Képtelen voltál szabadulni attól a gyilkos gondolattól, hogy ilyen időkben a művészettel való foglalkozás mégiscsak ravaszul leplezett félreállítás. Ej, az az átkos vidékiesség!

Hallgatsz... Mindig így tettél. Legfeljebb ajkad vonalaiból lehetett következtetni gondolataidra.

Csak a nagygyűléseken és a munkások között beszéltél.

Ismét a portrémat nézem, amelyet te festettél. Tudod, negyvenhatban alkottad, tíz évvel Slovenjgradec után, alighanem azokban a pillanatokban, amikor újra közeledtél a képzőművészethez. Szeretem ezt a képet. Emlékszel, még akkor megállapítottuk, hogy a rajta látható kéz nem az enyém. Valahogy túlméretezettnek hat. Megpróbáltad enyhíteni ezt a benyomást. Most is látom a piros festékréteg alatt az eredeti rajz körvonalait. Nem volt az elrajzolás. Sejtettem, hogy emögött rejlik valami. Tizenhét évig kutattam a titkát. Ezen az éjszakán végre megtaláltam. Janez kezét festetted ide.

Jó, hogy megőrizted, még ha az én portrémon is.

6.

Mind a ketten elhagytuk szülővárosunkat. Ez is, mint annyi minden, régen volt. Te lényegében Vajdaságban maradtál, én pedig vándorútra indultam, hosszúra, egy évtizednél is hosszabbra.

Festeni kezdted. Pontosabban: ismét festettél. Milyen intenzíven, milyen szenvedéllyel — nem tudom. Amikor újra találkoztunk, te

esszéíró, teoretikus voltál, s új művészeti felfogások harcosa; a magyar irodalom tanszékén is dolgoztál.

Ebben az időszakban ritkábban jöttünk össze. Egy alkalommal Zágrábban — vagy talán Novi Sadon? — találkoztunk össze, a *Zöld pók*omon dolgoztam abban az időben. (Még nem határoztam el, hogy kiadjam.) Halkan, nyugodtan újságotad, hogy esszéket írsz. Megjegyezted: le kell rántani nyergéből a maradiságot. Megemlítetted erkölcsei elkötelezettségedet is: a fiatal értelmiségiek nevelését. Eszembe jutottak a háború előtti évek; akkor is foglalkoztál esszéírással, igaz, mellékesen, alkalomszerűen, inkább szellemi kíváncsiságból, mint elkötelezettségből.

Fel-felöltött bennem a kérdés: mi ez most? hol van a támaszpont? Meg ez is: van-e egyáltalán támaszpont, olyan támaszpont, ahonnan visszaverhető a kételyek támadása, vagy itt arról van szó, hogy az egyik elkötelezettség elfüggönyözi a másiktól fakadó kételyeket, fölváltva, törvényszerűen váltakozó ciklusokban?

A festőművészetnek nem fordítottál hátat. Sőt az én *Cigányballadám*at illusztráltad is, amikor másodízben tartózkodtam Novi Sadon. Hatásosnak találtam munkádat. Igyekezted meggyőzni, hogy belevetted magad a festőművészetbe. Nem, nem kételkedtem abban, amit mondtál, csak nyugtalanított a kérdés: lényednek mekkora része még a festőművész. Mintha elmozdult volna benned valami. Noha rajzoltál, aggódva kérdeztem magamban: nem rendült-e meg a hited a festőművészet lehetőségeiben és értelmében, a benne kifejezhető mondanivaló értékében és hitelességében. S hátha az esszéírás meg az irodalomtanítás csak fájdalmas önámítás, a marcangoló kételyektől való menekülés. Nem vettem össze, ma sem vetem össze a két területen létrehozott alkotásaidat. Talán ezek is, azok is elég nagyok, talán rendkívüliek. Mire való az összevetés, ha nem oszlatja el a kételyeket?

Emlékszel...? Még egyszer találkoztunk, az én utolsó szédületes éjszakámon.

Fesd meg ezt egyszer!

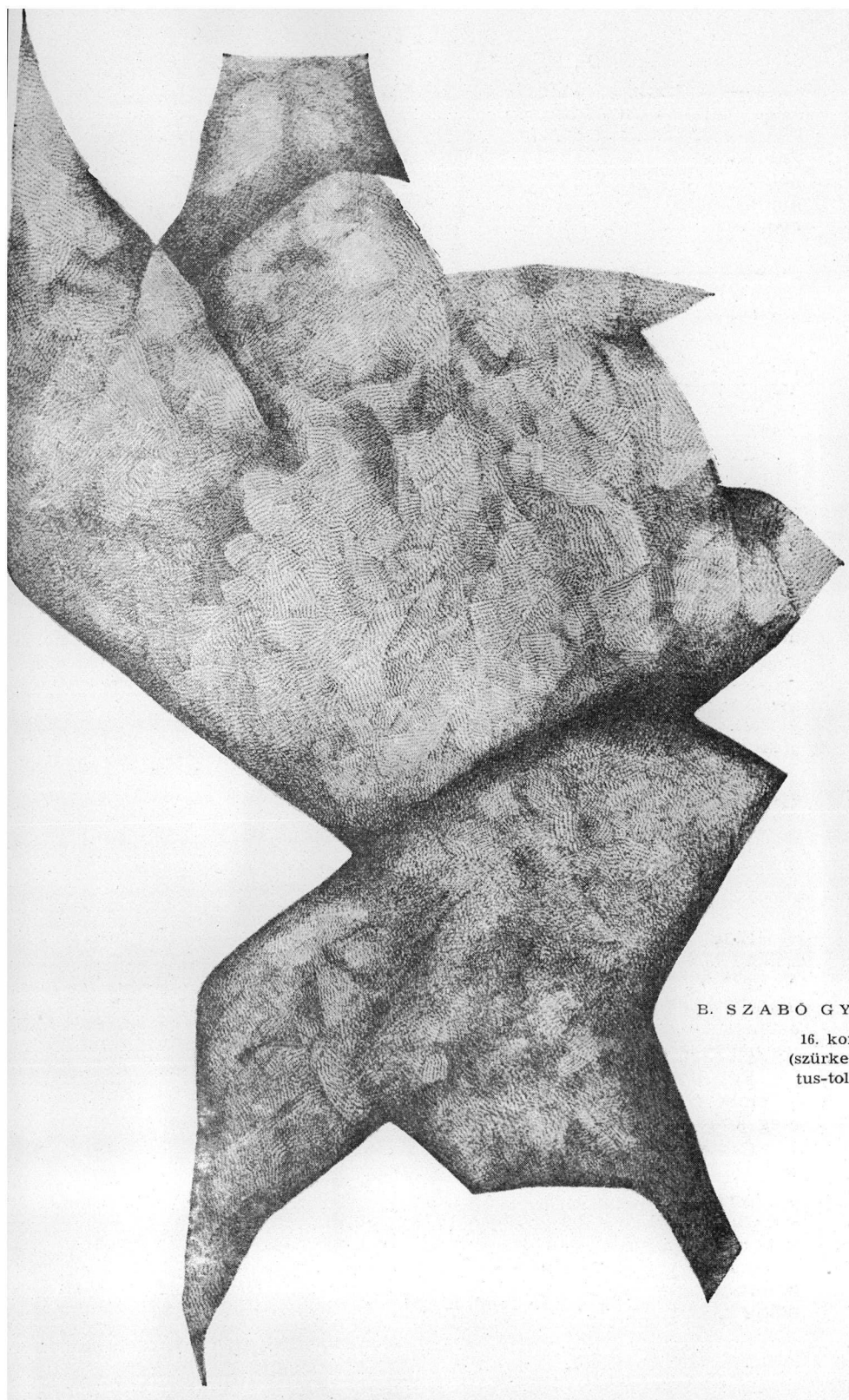
7.

Belgrád legszebb reggel, azokban a pillanatokban, amikor vége szakad a nirvána nyugalmának, amikor felhangzanak az első léptek. Nyomukba, akárcsak az úttörők nyomába, áradni kezdenek a kék munkaruhában siető, erélyes arcú emberek, hónuk alatt kenyérrel; aztán sűrű sorok következnek, köszönni sem érnek rá. Igazi, erőteljes nagyváros ilyenkor Belgrád. Vagy eszmélet, vagy lever.

Egy ilyen reggelen, amikor a városban már pezsgett az élet, de az emberek még nem kezdték szüröcsölni az üzleti és pletyka-kávékat meg konyakokat, a meredek utcán a tárlatod felé tartottam.

Csaknem mozdulatlanul ültél a fal mellett, s elgondolkozva néztél egy pontba. Csak amikor hozzád léptem, akkor vettél észre.

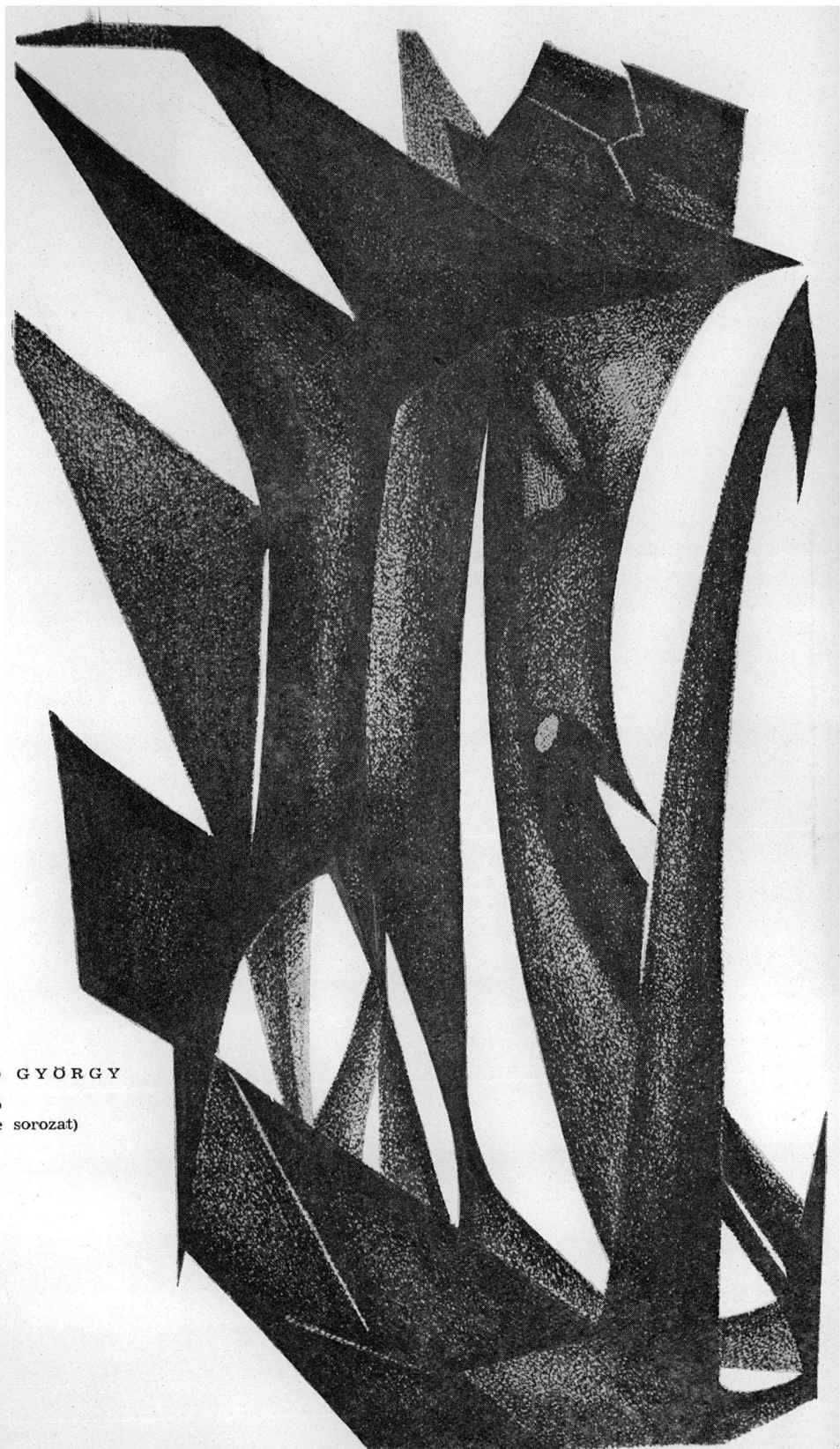
Néztem a falakon függő rajzaidat, ezeket az erőteljességükben és titokzatosságukban mitikus szimbólumokhoz hasonló fa-tanulmányokat. Eszembe jutott a fogantatásuk. Slovenjgradec. És azt is megsejtettem, hogy ugyanott hoztad őket a világra. Bizonyára csak ott lehetett. Ezúttal azonban nem üdülés alkalmával, hanem hosszú, hónapokig tartó gyógykezeltetésed idején.

B. SZABÓ GYÖRGY

16. kompozíció
(szürke sorozat)
tus-toll 1958—60

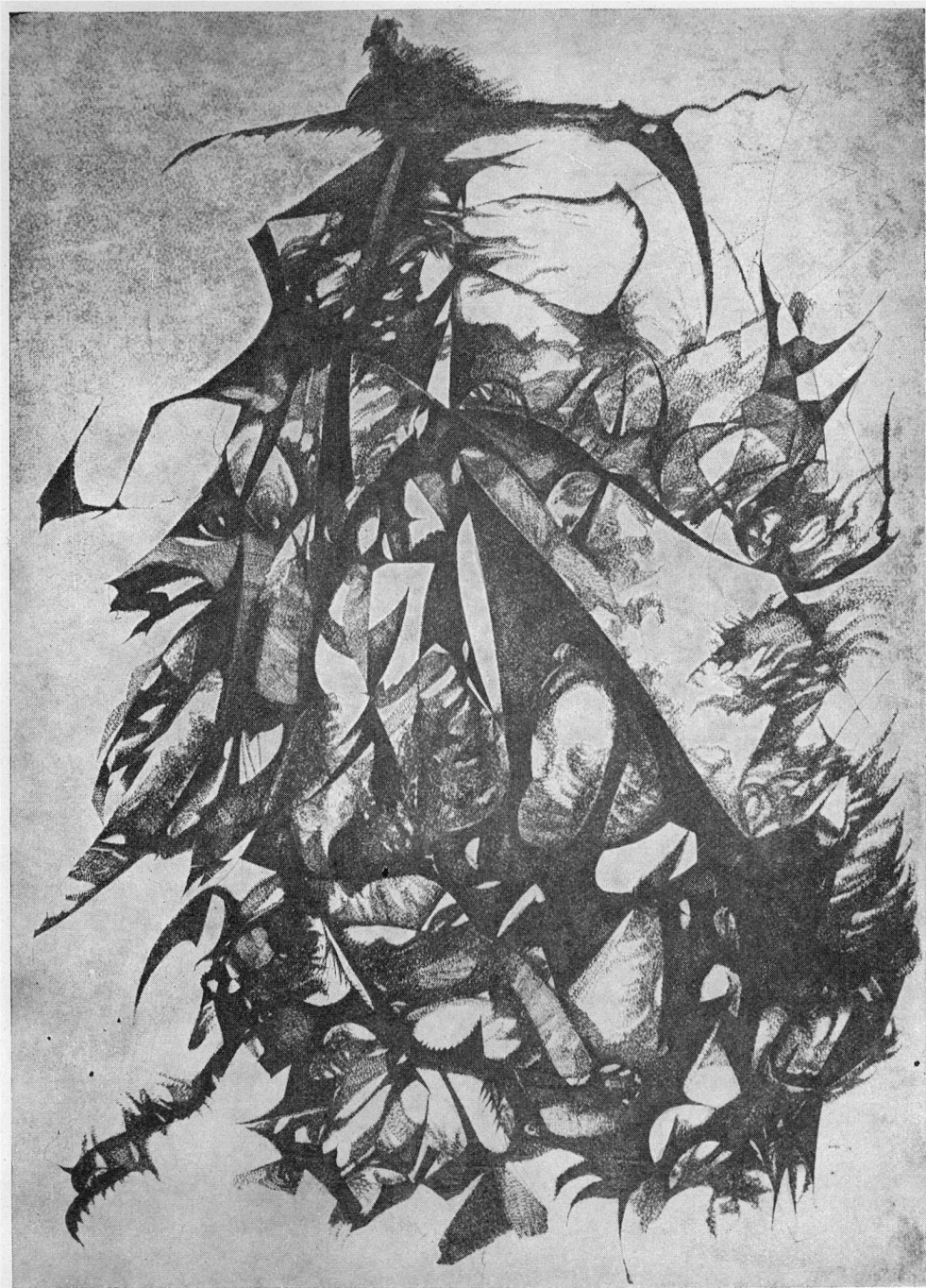

B. SZABÓ GYÖRGY

7. kompozíció
(arany-fekete sorozat)
tus-toll 1959

B. SZABÓ GYÖRGY

12. kompozíció
(fekete sorozat)
tus-toll 1959

Vajon csak *fa-tanulmányok* ezek? Vajon lehet-e a *fa* bármikor is pusztán *fa*? Sosem *világ, ember, megismerés*? Ki tudja, hányadszor kértem ezt.

Sok minden megváltozott. A Pohorje hópelyhei már nem hullanak se a tenyerünkre, se a meglátásainkra, se a csillapíthatatlanul élénk táblafestményekre. Minden sűrű és sötét lett: érett; meghatározásaiban zártabb, csontkemény burkától fanyarkás.

Sokáig hallgattál, mint a jeges kő. Csak ajkad sarkának időnkénti megmozdulása árulkodott vívódásaidról.

Kinek szólt?

A harsonaszó volt a mérce, a morál, a vélemény. Harsonaszóra nyílt az emberek szeme, füle, szája — harsonaszó nélkül a léted semmi. A kürtök a klánt köszöntik, a klánon kívülit elsöprik, sőt néri pompával megsemmisítik.

Nem abban a kis, japán kinzókamrára emlékeztető helyiségben kellett volna tárlatodat megrendezni, hanem gyári csarnokban. Az ember lázálmában sem lát ilyen visszataszító helyiséget, még kevésbé teszi a nap templomává.

Próbáljunk nyugodtak maradni! A klánnak meg kell szűnnie; a harsonát jobbról is, balról is el kell némitani.

Ezt nem mondtam el neked. Túlságosan lefoglalt a hallgatásod. Azóta sem értem rá. Örülök a tárlatodnak. A festőművész nem futott idegen víz zátonyára. Önmagát sem tagadta meg. S vissza se hőkölt a szigorú esszéiről.

Az egykori kételyek, azok az *érés* kételyei voltak.

8.

Azt mondják, meghaltál.

Micsoda ámitás!

Jó, hogy te nem így neveled a fiatalokat.

1963 októberében

Korom Tibor fordítása

Roppant sajnálom, hogy a Híd szerkesztősége későn értesített a B. Szabó György-emlékszámáról. Túl kevés időm maradt, hogy kellőképpen rendezsem a róla őrzött emlékeimet, ellenőrizzem adataimat, s beszeressek néhány nélkülözhetetlen adalékot is. Csupán azt vehetem tehát papírra — sebtében persze —, ami hirtelen emlékezetembe ötlött. Ha majd hozzájutok, hogy behatóan, részletesen foglalkozzam B. Szabó Györggyel és munkásságával, szeretnék róla monográfiát írni, esetleg regényes életrajzot. Addig azonban ragaszkodom ahhoz, hogy e rövid és sietve készült feljegyzés bárminemű felhasználását mellőzzék.